

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРІ

Збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Київ, 22 листопада 2024 р.

Київ 2024

УДК 94(477)(06)

У 45

Головний редактор: М.В. Трофименко, ректор Маріупольського державного університету, доктор політичних наук, професор.

Головна редколегія: О.П. Реєнт, член-кореспондент НАН України, д.і.н., проф., заступник директора Інституту історії України НАН України; Ю.В. Константинова, к.і.н., доцент, декан історичного факультету; С.В. Новікова, к.і.н., доцент, заступник декана історичного факультету; В.М. Романцов д.і.н., професор (відповідальний редактор); С.С. Арабаджи, к.і.н., доцент; В.С. Волоніць, к.і.н., доцент; В.О. Забавін, к.і.н., доцент; В.М. Коробка, к.і.н., доцент; Ю.В. Коробка, к.і.н., доцент; Н.І. Романцова, д.і.н., доцент; Н.Ф. Шипік, к.і.н., доцент.

Затверджено на засіданні кафедри історії та археології (протокол № 5 від 17.12.2024 р.).

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Маріупольського державного університету (протокол №4 від 18.12.2024 р.)

У 45 Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 22 листопада 2024 р. / під заг. ред. М. В.Трофименка. – Київ: МДУ, 2024. – 135 с.

У збірнику представлено наукові матеріали, що включені до програми Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна у світовому історичному просторі». В ньому висвітлюються різні аспекти української історії як складової всесвітньої історії, історичного краєзнавства, історичної регіоналістики, культури, актуальні проблеми міжнародних відносин, методики викладання історії в школі. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, магістрантів і всіх тих, хто цікавиться питаннями історії, культури, зовнішньої політики України, історичного краєзнавства, а також міжнародними відносинами нашого часу.

The abstracts presents the scientific articles included in the proceedings of the All-Ukrainian research conference «Ukraine in world historical space». It highlights various aspects of the history of Ukraine as a part of the global history, historical regional studies, historical regionalism, culture, as well as acute problems of international relations and foreign policy of Ukraine, methods of teaching history in school. The abstracts are meant for students, scientists, instructors and those seeking their masters' and scientific degrees as well as for those who really care for the contemporary Ukraine's history, culture, foreign policy, foreign af airs and country studies.

УДК 94(477)(063)

© Маріупольський державний університет, 2024

© Історичний факультет, 2024

РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ ЧЕРЕЗ МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ПОРТ (ВІД ЗАСНУВАННЯ ДО 1869 Р.)

Арабаджи С.С.

Захоплення Російською імперією територій на північному узбережжі Чорного моря, можливість використання родючих земельних ресурсів регіону Азовського моря та розбудова мережі портів на берегах двох морів дозволила імперії стати важливим постачальником зерна в країни Західної Європи. Водночас розвиток міст-портів на берегах Азовського та Чорного морів тісно пов'язаний з діяльністю та торговою активністю різних етнічних груп, які були переселені на захоплені землі або свідомо переїхали в міста для розвитку торгового бізнесу. В частині випадків міста розбудовували на місці існуючих портів Кримського Ханства, або українського козацького поселення у випадку з Маріуполем, де гирло річки Кальміус використовувалося для виходу в море впродовж довгого часу.

Мета розвідки – охарактеризувати розвиток експортної торгівлі через Маріупольський порт в період інтеграції ринків Чорного та Азовського морів у світову економіку. Аналізуючи розвиток порту як експортного, буде зроблена спроба охарактеризувати вплив внутрішніх і зовнішніх економічних, і геополітичних чинників, а також природних катаклізмів на розвиток торгівлі. Історію порту в Маріуполі як виключно експортного, можна умовно розділити на три періоди: перший – від заснування до 1808 р., другий – з 1808 р. до відкриття Бердянського порту як головного конкурента Маріупольського порту, і третій – з 1835 по 1869 рр., коли була відкрита митниця другого класу, яка дозволила широкий імпорт товарів.

Високий попит на зерно в Західній Європі, де фермери не могли задовольнити потреби постійно зростаючого населення, а також природні катаклізми, що негативно впливали на врожаї, сприяли зростанню і збільшенню кількості портів на Чорному та Азовському морях. У Маріуполі зерно стало основним товаром морської торгівлі. У 1804 р. зовнішня торгівля через Маріупольський порт становила близько 71000 руб. Перелік експортних товарів включав пшеницю, жито, ячмінь, вершкове масло і овечу вовну. Основним товаром була пшениця, на яку припадало 95% від загального обсягу.

Внаслідок поступового збільшення об'ємів продаж через Маріупольський порт, а головне з метою зробити порт більш привабливим для іноземного купецтва, у 1808 р. було вирішено запровадити Маріупольське портове правління та карантину заставу. З того часу, поліцейські функції, які до того часу виконував Маріупольський грецький суд, були покладені на портове управління.

Починаючи з 20-х років XIX ст. торгівля через Маріупольський порт поступово збільшувалась, в 1825 р. річний експорт склав 159678 руб. [2], за п'ять років річний об'єм збільшився більше ніж на 4 мільйони і склав 4308163 руб. [3]. Коливання об'ємів експорту на пряму залежали від політичної та військової ситуації на Чорному морі, а також від природних умов та епідеміологічної ситуації. Наприклад, на значне зниження об'ємів зовнішньої торгівлі у 1828 та 1829 рр. вплинула війна Російської імперії з Османською Портою. У 1830 р. об'єми зовнішньої торгівлі Маріупольського порту, як і усіх портів Чорного та Азовського морів, перевищили ці показники за всю попередню історію існування портів [3]. Високий попит був наслідком кількох причин, основні з яких це завершення російсько-турецької війни та високий попит на пшеницю та жито у Європі, та значне збільшення цін на ці продукти. Прикладом негативного впливу природних умов та значного неврожаю на торгівлю через Маріупольський порт є 1834 рік, коли торгівельний річний обіг зменшився до 348429 руб., що було в 3,5 рази менше ніж за попередній рік.

Основними портами півдня Російської імперії через які здійснювався вивіз товарів у 20-30-х роках XIX ст. були порти Одеси, Євпаторії та Феодосії на Чорному морі, та портів містак Таганрог та Маріупольна Азовському морі. Якщо проаналізувати місце Маріупольського порту в азовсько-чорноморській торгівлі, згідно балансу експортної зовнішньої торгівлі, то можна зазначити, що Маріупольський порт впродовж 1824-1835 рр. займав третє та четверте місце за об'ємами продажів, після Одеського та Таганрозького портів, часом поступаючись своїм місцем порту в Євпаторії.

Серед перших представників іноземного купецтва, які вивозили товари через Маріупольський порт, були італійці, греки та хорвати, які були австрійськими підданими. Маріуполь приваблював купців через нижчу ціну на зернові, в порівнянні з чорноморськими портами, і відсутністю конкуренції з боку великих фірм або місцевого купецтва.

В 1835 р. в Бердянську та Ростові було відкрито митні застави. Відкриття нових портів вплинуло на розвиток існуючої системи портів та їх торгові обороти. Поява порту у Бердянську, зовсім поруч з Маріуполем, негативно вплинула на розвиток останнього, оскільки частина купців почала вивозити товари з нового порту. З часом у Бердянську було відкрито митницю другого класу, що дозволяла купцям не тільки експортувати місцеві товари, але й імпортувати різні товари, яких було недостатньо на ринках цього регіону. Маріупольський порт, який мав митну заставу 3 класу, з можливістю тільки експортувати товари, виглядав менш привабливим для купців. Не можна стверджувати, що відкриття порту у Бердянську відразу негативно вплинуло на розвиток Маріупольського порту, Бердянську знадобилось 5 років, щоб перехопити ініціативу і ще 5 років, щоб стати лідером серед цих двох портів.

В 30-ті р. XIX ст. до Маріупольського порту приходили кораблі з Сардинського королівства, Османської імперії, Великої Британії, Австрійської імперії, Мальти, Греції, Єгипту, Франції, тощо. Якщо проаналізувати відсоткове співвідношення країн, з яких прибували кораблі, то лідером було Сардинське Королівство. В 1837 році 41 корабель прийшов з Королівства Сардинія [4], або 46% від загальної кількості, у 1839 прийшло 87 кораблів або 53% відповідно [5]. Тому не дивно, що перше консульство, яке з'явилося в Маріуполі, було консульство Сардинського королівства. Першим консулом у 1836 році став Густаво Джерболіні (Gustavo Gerbolini) [1], який отримав право торгівлі і в 1838 р. експортував товарів з Маріуполя на 173106 руб. Наступного року він експортував товарів на суму в п'ять разів більше ніж попереднього року – 891771 руб. В першій половині 40-х рр. XIX ст. географія прибуття кораблів розширилася, але якщо проаналізувати склад країн, власниць кораблів, то можна побачити, що в 30-х – на початку 40-х рр. XIX ст. до Маріупольського порту приходили кораблі під прапорами Королівства Сардинії, Австрійської імперії, Греції та Росії.

Основними країнами-одержувачами зернового експорту з Маріупольського порту в 1837-1840 роках були Сардинія, значно менше – Османська імперія, Австрія, Франція, Англія та Мальта. Частину зерна ці країни використовували для власного споживання, а частину перепродавали. З 1841 по 1854 рр. в середньому 58% експорту з Маріуполя призначалося для Сардинії. Ситуація почала кардинально змінюватися після Кримської війни. Починаючи з 1856 р., експортні товари, переважно зерно, постачалися переважно до Франції та Англії. Протягом наступних п'яти років відбулися ще більші зміни: експорт до Франції збільшився до 44%, до Англії – до 40%, а до Італії зменшився до 12% відповідно. Можливо, такі зміни, окрім зовнішнього попиту на зерно, що експортувалося до Англії та Франції, були пов'язані з тим, що в цей час відбулися зміни в представництві купців, які експортували зерно з Маріупольського порту. Серед активних купців були Іван Раллі, Іван Скарманго, Вальяно, Джеймс Емесс, які в основному експортували свої товари до Англії та Франції. Італійські та хорватські купці під австрійським прапором і місцеві грецькі купці під російським прапором також слідували вимогам ринку.

Таким чином, розвиток Маріупольського порту як експортно-орієнтованого залежав і перебував під впливом взаємопов'язаних економічних, геополітичних і соціальних чинників. Внутрішній регіон активно розвивався і реагував на попит зовнішнього ринку. Порт був включений в діяльність хіотської та лігурійської торгових мереж, які мали відмінні

бізнесстратегії в Маріуполі. Саме грецькі, італійські та австрійські купці та судновласники стали рушійною силою розвитку експортної торгівлі через Маріупольський порт. Місцеві грецькі купці, такі як Давид Хараджаєв та Іван Чебаненко, почали брати участь у міжнародній торгівлі у 1850-х рр. Місцеве грецьке населення відіграло значну роль в організації постачання пшениці та інших товарів, їх зберіганні та продажу. Водночас, цей період можна охарактеризувати слабкими зусиллями з розвитку порту через брак знань і досвіду у російської та місцевої влади. З ліквідацією Маріупольського грецького суду в 1869 р. розпочався наступний етап розвитку Маріуполя як портового міста, до управління яким були залучені найвпливовіші купці та містяни різних етнічних груп. Ця подія збіглася з відкриттям у порту митниці другого класу, що дозволило розширити імпорту товарів і завершило етап історії порту Маріуполя як виключно експортного.

Література

1. Archivio di Stato di Torino [State Archives of Turin], Consolati nazionali, Odessa, 4.
2. Виды государственной внешней торговли за 1825 год. Санкт-Петербург, 1826. Таблица 2.
4. Государственная внешняя торговля 1830 года в разных ее видах. Санкт-Петербург, 1831. Таблица 2.
5. Государственная внешняя торговля 1837 года в разных ее видах. Санкт-Петербург, 1838. Таблица XVII.
6. Государственная внешняя торговля 1839 года в разных ее видах. Санкт-Петербург, 1840. Таблица XVII.

ВІЙНА РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ГЕНОЦИД ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО МІСТА МАРІУПОЛЬ

Бенчук В.О.

Війна росії проти України, зокрема бої за Маріуполь, ставить перед дослідниками складне питання щодо кваліфікації дій російських військ як геноциду. Оскільки геноцид традиційно визначається як свідоме та системне знищення національних, етнічних або релігійних груп, постає дилема: чи можна розглядати російські військові дії як частину такої політики?

Маріуполь, завдяки своєму стратегічному розташуванню, зайняв важливе місце у військових планах збройних сил російської федерації. У ході боїв за місто російські війська не лише вчиняли масові вбивства мирних жителів, але й активно знищували інфраструктуру міста, лікарні, школи, житлові райони та культурні пам'ятки. Це призвело до гуманітарної катастрофи: мирне населення було позбавлене базових потреб, а блокада міста, разом з неможливістю виїхати, створила жахливі умови для цивільних осіб. Тому постає важливе питання: чи є ці дії росії не лише актами військових злочинів, а частиною більш широкої стратегії, спрямованої на знищення української національної ідентичності.

На сьогоднішній день відсутні окремі дослідження, які б безпосередньо аналізували бої за Маріуполь в контексті геноциду проти українського народу. Проте ряд дослідників вже приділили увагу подіям, що відбувалися в місті, як важливому історичному явищу. Серед таких науковців варто відзначити Михайла Жирохова, Романа Пономаренка, Андрія Харука, Віталія Бенчука, Володимира Трофимовича, Володимира Головка, Сергія Плохія, а також авторський колектив науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України, який опублікував колективну монографію «Рік незламності: крах операції «Z»». Особливу увагу заслуговують щомісячні огляди Національного університету оборони України, звіти воєнно-історичної комісії Генерального штабу Збройних Сил України, а також проєкт «86 днів Маріуполя. Літопис оборони», які подають